

17. Yüzyıldan Günümüze Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Çevirilerindeki Değişim ve Başlıca Farklılıklar

Salih ÇİNPOLAT *

Atıf/Cite as: Çinpolat, Salih. "17. Yüzyıldan Günümüze Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Çevirilerindeki Değişim ve Başlıca Farklılıklar". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 12-35.

Öz: Kitab-ı Mukaddes'in bir bütün olarak Türkçeye ilk çevirisi, Hollandalı bazı Protestanların çabasıyla olmuştur. Bu amaçla dönemin Hollanda elçisi Levinus Warner tarafından, Yahya b. İshak (Haki) görevlendirilmiş ve o da 1659/1661 yılında çeviriyi tamamlamıştır. Ancak bu çalışma, çeviriyi organize eden Hollandalı Protestanlar tarafından yeterince başarılı bulunmadığından basılmamıştır. Daha sonra çeviri için görevlendirilen Ali Ufki Bey 1662-1666 yılları arasında Kitab-ı Mukaddes'i Türkçeye çevirmiştir. Ancak bu çeviri de uzun yıllar Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde kaldıktan sonra, 1827 yılında Paris'te basılmıştır. Bu tarihten itibaren Türkçe Kitab-ı Mukaddes baskıları, Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Farklı tarihli Türkçe Kitab-ı Mukaddes baskılarında Ali Ufki Bey'in çevirisi esas alınmış ama bazı güncellemeler yapıldığından tıpkıbasım olmayıp birçok değişiklik içermektedir. Bu değişikliklerde hem kelime güncellemelerinden hem de bazı kelime ve cümlelerin eklenmesi veya çıkarılmasından kaynaklanan anlam uyumsuzlukları dikkat çekmektedir. Bu makalede, 1664/1666'da tamamlanan Ali Ufki Bey'in Türkçe Kitab-ı Mukaddes çevirisi ve Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından yayımlanan 1827, 1886, 1941 ve 2001 yılı baskıları arasında kutsal metinde oluşan başlıca farklılıklar üzerinde durulmuştur. Böylece Kitab-ı Mukaddes'i, Türkçe çevirileri üzerinden okuyup anlamak isteyen okurların karşılaşılabilecekleri çelişkili ifadelerle, anlam uyumsuzluklarına ve güncellemelerde esas alınan kaynak metinler arasındaki ihtilafı kısımlara dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kitab-ı Mukaddes, Ali Ufki Bey, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Çeviri, Farklılık

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Karaman, Türkiye, salihcinpolat@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2065-192X

Changes and Major Differences in Turkish Translations of the Bible from the 17th Century to the Present

Abstract: The first translation of the Bible into Turkish as a whole was made by the efforts of some Dutch Protestants. For this purpose, by Levinus Warner, the Dutch ambassador of the time, Yahya b. Ishaq (also called Haki) was commissioned and he completed the translation in 1659/1661. However, this work was not published because it was not found successful enough by the Dutch Protestants who organized the translation. Wojciech Bobowski (Ali Ufki Bey), who was later assigned for translation, translated the Bible into Turkish between 1662 and 1666. However, this translation was published in Paris in 1827, after being in the Leiden University Library in the Netherlands for many years. From this date on, Turkish Bible editions have been carried out by the Bible Society (Kitab-ı Mukaddes Şirketi). Wojciech Bobowski's translation was taken as a basis in the Turkish Bible editions of different dates, but since some updates were made, it is not a facsimile and contains many changes. In these changes, semantic inconsistencies arising from both word updates and the addition or removal of some words and sentences draw attention. In this article, the main differences between the Turkish translation of Wojciech Bobowski's Bible, which was completed in 1664/1666 and the 1827, 1886, 1941 and 2001 editions published by the The Bible Society, are emphasized. Thus, the contradictory expressions, semantic inconsistencies and the conflicting parts among the source texts that are used as a basis for the updates were drawn to the readers who want to read and understand the Bible through its Turkish translations.

Keywords: History of Religions, The Bible, Wojciech Bobowski/Ali Ufki Bey, The Bible Society, Translation, Difference

الإختلافات والتغيرات في الترجمات التركية للكتاب المقدس من القرن السابع عشر حتى الوقت الحاضر

المخلص: تمت الترجمة الأولى للكتاب المقدس إلى التركية ككل بجهود بعض البروتستانت الهولنديين. و لإنجاز هذه المهمة وُظف يحيى بن إسحاق من قبل ليفينوس وارنر (Levinus Warner) السفير الهولندي في ذلك الوقت وهو أنهى الترجمة عام 1661/1659 م. ومع ذلك لم يتم نشر هذا العمل من قبل البروتستانت الهولنديين الذين نظموا الترجمة، لأنهم ما وجدوه عملاً ناجحاً. وبعد هذا قام علي أوفكي باي بهذا العمل الذي عُيّن لاحقاً بترجمة الكتاب المقدس إلى التركية بين عامي 1662 و 1666. ومع ذلك، نُشرت هذه الترجمة في باريس عام 1827 بعد أن ظلت في مكتبة جامعة ليدن في هولندا لسنوات عديدة. من هذا التاريخ فصاعداً ، نفذت شركة الكتاب المقدس طبعات الكتاب المقدس التركية. وبعد هذا تم أخذ ترجمة علي أوفكي باي كأساس في طبعات الكتاب المقدس التركية ذات التواريخ المختلفة ولكن بسبب إجراء بعض التحديثات فهي ليست نسخة طبق الأصل وتحتوي على العديد من التغييرات. وفي هذه التغييرات تجذب الإنتباه التناقضات الدلالية الناشئة عن تحديثات الكلمات وإضافة أو حذف بعض الكلمات والجمل. وفي هذا المقال نحن نسعى للتأكيد على الإختلافات الرئيسية بين الترجمة التركية لكتاب المقدس الذي أنجزه علي أوفكي باي المكتملة بين أعوام 1664/1666 ، وطبعات أخرى التي نشرتها شركة كتاب مقدس في أعوام 1827 ، 1886 ، 1941 ، و 2001. وهكذا ، فإن التعبيرات المتناقضة والتناقضات الدلالية والأجزاء المتضاربة بين النصوص المصدر المستخدمة كأساس للتحديثات تم إبرازها للقراء الذين يرغبون في قراءة وفهم الكتاب المقدس من خلال ترجماته التركية. **الكلمات المفتاحية:** تاريخ الأديان، الكتاب المقدس، علي أوفكي باي، شركة الكتاب المقدس، ترجمة، اختلاف

GİRİŞ

Türkçede *Kitab-ı Mukaddes* veya *Kutsal Kitap* olarak ifade edilen Hristiyanların kutsal kitabının bir bütün olarak Türkçeye çevrili Hollandalı bazı Protestanların çabasıyla olmuştur. Bu iş için dönemin Hollanda elçisi Levinus Warner tarafından, İstanbul'da önce Yahya b. İshak (Haki) görevlendirilmiş, ancak onun 1659/1661 yılında tamamladığı ve şu anda Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde olan Türkçe elyazma çevirisi yeterince başarılı bulunmadığından basılmamıştır.¹ Bunun üzerine Warner, Kitab-ı Mukaddes'i Türkçeye çevirme işini Ali Ufki Bey'e² vermiş ve o da çeviriyi 1664/1666'da tamamlamıştır.³

Ali Ufki Bey'in çevirisi uzun yıllar Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde kaldıktan sonra, İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin çabaları ile ilk defa 1827 yılında Paris'te basılmıştır. Ardından bu çeviri, Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından her seferinde bazı değişiklik ve güncellemelerle 1878, 1885, 1886, 1901 yıllarında Osmanlı Türkçesiyle, 1941 ve 2001 yıllarında da Latin alfabesiyle basılmıştır.⁴

Kitab-ı Mukaddes'in 1827 yılındaki Türkçe çeviri baskısı, Ali Ufki Bey'in 1665'de yaptığı tercümenin aynısı olmadığı gibi, 1878 yılı ve sonrasında yapılan baskılar da öncekilerin tıpkıbasımı değildir. Yani Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirisinin farklı tarihli baskılarında hem metin kısmındaki kelime ve kavramlar değiştirilmiş hem de kitap, bab ve cümle numaralarında farklılıklar oluşmuştur. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde özellikle 1941 ve 2001 tarihli Cumhuriyet Dönemi baskılarında önceki baskılara göre farklılıkların daha çok olduğu görülmektedir. Bu değişikliklerin birçoğu ile ilgili kaynak metinlere (İbranice Tanah/Masoretik Metin, Latince Vulgata, Grekçe Septuaginta, Aramice Targum, Süryanice Peşitta, Kumran

¹ Funda Toprak, "Kitab-ı Mukaddes'in İlk Türkçe Çevirileri" *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004), 2/2882-2285; Salih Çinpolat, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye Çeviri Süreci ve Ali Ufki Bey'in Çevirisinin Önemi", *Dinî Araştırmalar*, 23/59 (2020), 425-446.

² Turgut Kut, "Ali Ufki Bey" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/456-457.

³ Ali Ufki Bey'in çevirisinin bitiş tarihi ile ilgili 1664, 1665, 1666 tarihleri verilir. (Bu durum çeviri yapıldıktan sonra kâtipler tarafından temiz kopyasının yazılması aşamasının, bitişe dahil edilip edilmemesinden kaynaklanmış olmalıdır.) Bkz. Kut, "Ali Ufki Bey", 2/457; Ömer Faruk Harman, "Kitabı Mukaddes" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/76; *Açıklamalı Kutsal Kitap*, (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010), x; Bruce G. Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 2, 18- 21, 38, 40, 123, 127,128, 131. (Bu araştırmada, Ali Ufki Bey'in çevirisinin Latin alfabesine transkripsiyonunu yapan Hristiyanların da kabul ettiği "1665" yılı esas alınacak ve karşılaştırmalarda "1665" olarak belirtilecektir. Bkz. <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> (1665 Ali Bey'in el yazması- Eski Ahit-Yeni Ahit)

⁴ Bkz. Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 18-26, 36-46, 58-62; Çinpolat, *Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye Çeviri Süreci*, 425-446; *Kutsal Kitap*, i.

Yazıtları, Grekçe elyazmaları...) atıflar yapılmış olsa da çeviri için esas alınan kaynak metinler arasındaki farklılıklar Türkçe baskılara da yansımıştır.

Kitab-ı Mukaddes'i Türkçeye çevirmek hem Türkçe konuşan Hristiyanların kutsal kitaplarını anlaması hem de Türkçe konuşan farklı din mensuplarının Hristiyanlığı tanuması açısından önemlidir. Ancak farklı tarihlerde Türk okuyucusuna *Kitab-ı Mukaddes* olarak sunulan eserler arasındaki farklılıklar kutsal metni anlamaya yönelik birçok soru ve sorunu da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Kitab-ı Mukaddes'in kaynak metni olarak hangi dildeki eser esas alınmalı, farklı dillerdeki kaynak metinlerin her birinden bir miktar istifade edilerek yapılan çeviriler aslına uygun olur mu ve Türkçe çeviriler arasında hangi tarihli baskı daha doğrudur? soruları bunlardan birkaçıdır.

Ülkemizde Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirileri arasındaki farklılıkları ortaya koyan karşılaştırmalı bir çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle bu araştırmada, Kitab-ı Mukaddes'in 1665, 1827, 1886, 1941 ve 2001 tarihli Türkçe çeviri baskıları, hem metin dışı ek bilgiler hem de kutsal metindeki ekleme-çıkarma ve anlam uyumsuzlukları açısından karşılaştırılacak ve baskılar arasındaki değişikliklere işaret edilecektir. Kitab-ı Mukaddes'in tedvin süreci, otantikliği, özgün şekliyle günümüze kadar ulaşıp ulaşmadığı, farklı dillerdeki kaynak metinlerin güvenilirliği ve eski çevirilerin esas metinlerle hangi ölçüde uyumlu oldukları gibi tartışmalar bu makalenin sınırlarını aştığından, burada Kitab-ı Mukaddes'in farklı tarihli Türkçe çeviri baskılarında oluşan farklılıklar belirtilecek ve Hristiyanlığın kutsal kitabını Türkçe çevirilerinden okuyarak anlamak isteyen bir okurun karşılaşacağı anlam uyumsuzluklarına ve çelişkilere dikkat çekilecektir. Böylece Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirileri örneğinde, Hristiyanlığın kutsal kitabında birçok ihtilafın kısmın olduğu ve bu farklılıkların en temel kaynak kabul edilen eserlere kadar uzandığı ortaya konulacaktır.

1. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Çevirilerinde İç Düzen ve Ek Bilgilerin Değişimi

Kitab-ı Mukaddes'in Ali Ufki Bey tarafından 1664/1666 yılında tamamlanan ve şu anda Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde olan (Warner Koleksiyonu: Cod. Or. 390a-e; Cod. Or. 1101a-f; Cod. Or. 1117a) Türkçe çevirisinde⁵ "kutsal metin" dışında önsöz, tablo, harita gibi açıklama ve eklere yer verilmemiştir. Ali Ufki Bey bu çalışmasında, Katolik Hristiyanların "Deuterokanonik" (ikinci derecede kanonik)

⁵ Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 18-19 (69 nolu dipnot); Eserin dijital kopyasına, <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> (1665 Ali Bey'in el yazması Eski Ahit-Yeni Ahit) internet adresinden ulaşmak mümkündür.

diyerek *Kutsal Kitap*'a dahil ettiği, Protestanların ise "Apokrif" (kanonik olmayan) saydığı ve *Kutsal Kitap*'a almadığı bölümleri de⁶ Türkçeye çevirmiştir.⁷

Ali Ufki Bey'in çevirisinin ilk basımı, *Kitab'ul Ahd el-Atik ve Kitab'ul-Ahd el-Cedid el-Mensub ila Rabbina İsa el-Mesih* adıyla 1827 yılında Paris'te yapılmıştır. Bu eser, "Eski Ahit ve Yeni Ahit"i birlikte içerecek şekilde Türkçe basılan ilk Kitab-ı Mukaddes'tir. Bu baskıda orijinal çeviride yer aldığı halde, Protestanlar arasındaki tartışmalardan dolayı, İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin 1826 yılında aldığı karar gereğince "Apokrif" sayılan bölümler/kitaplar çıkarılmıştır. Kitabın baş kısmında "*ki İngilterenin ve sâ'irrub '-i meskûnun etraf ve eknâfına kitâb-ı mukaddeslerin intişârı için İngiliz memleketinde muntazam olan mecmû'un masârifi ile tab'olunmuşdur. Fi medinat-i Paris el-mahrûsat bi dârü't-tabâ'at el-mülkiyyet el-ma'mûrat. sene 1827 el-mesihîyye.*" açıklamasıyla baskının Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin katkılarıyla 1827 yılında Paris Kraliyet Matbaası'nda basıldığı belirtilmiştir. Kitabın ilk sayfalarında "*Ahdi Atikin Kitabında Vuku Bulan Hataların ve Anların Islahı Defteri Budur*" başlığıyla Ali Ufki Bey'in çevirisinde "yanlış yazılan" kelimeler ile bunların düzeltilmiş hali, sayfa ve satır numaraları da belirtilerek 7 sayfa halinde sunulmuş ancak belirtilen hatalar metinde düzeltilmemiştir.⁸ Bu baskıda Prof. Jean Daniel Kieffer, Ali Ufki Bey'in Tanrı için kullandığı farklı ifadeleri ("Bârî Te'âlâ", "Allah Te'âlâ", "Tanrı Te'âlâ", "Hak Te'âlâ", "Bârî Allah Te'âlâ", "Tanrı Allah Te'âlâ") sadeleştirmiş, İbranice "Elohim" için "Allah", "Yahve (YHWH)" için "Rabb", diğer ulusların taptıkları çoğul tanrılar için ise "Tanrı" sözcüğünü kullanmıştır. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinin daha sonraki yıllarda yapılan baskılarında da yaklaşık 150 yıl bu uygulama devam etmiştir.⁹

⁶ James H. Charlesworth, "Eski Ahitin Apokrif Kitapları", çeviren: Muhammet Tarakcı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: XII, sayı: 2, s. 385-411.

⁷ Funda Toprak, *XVII. Yüzyıla Ait Bir İncil Tercümesi: İnceleme-Metin-Sözlük*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası), 2006, 23-25; Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 18-19; Ali Ufki Bey'in Apokrif kitaplarının Latin harfleri ile transkripsiyonuna https://www.hakikat.net/indir/APOKRAFi_Guncelleme_9Kasim2019_medium.pdf adresinden ulaşılabilir.

⁸ *Kitab'ul-Ahd el-Atik ve Kitab'ul-Ahd el-Cedid el-Mensub ila Rabbina İsa el-Mesih, Paris, 1827.* (Bu eserin Eski Ahit bölümüne; <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10224108?page=1002> ; Yeni Ahit bölümüne ise, <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10224109?page=330> adresinden dijital olarak ulaşmak mümkündür. Ayrıca <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> adresinden de ulaşılabilir. Karşılaştırmalarda "1827" olarak belirtilecektir.)

⁹ Bkz. Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 37-46.

Kitab-ı Mukaddes'in 1827 yılı baskısının ardından bazı değişikliklerle 1878¹⁰ ve 1885¹¹ yıllarında da basımı yapılmıştır. 1886 yılındaki *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid* adlı baskıda ise, 1878 yılı Kitab-ı Mukaddes baskısındaki Arapça ve Farsça öğelerin oranı ve 1885 yılı baskısındaki dipnotlar azaltılmıştır. Kitabın başında "‘Ahd-i ‘Afik ve ‘Ahd-i Cedîdin Fihristi" adıyla iki sayfa halinde içindekiler kısmı, kitabın sonunda ise "Kitabı Mukaddesde zıkr olınan miğyas ve evzan ve akçelerin takriben mikdarı ve kıymetlerini mubin cetveldir." başlığıyla uzunluk, ağırlık, para birimi, tartı ve ölçü birimlerinin karşılığını gösteren bir cetvele yer verilmiştir. Bazı sayfaların altında metinde geçen ve farklı anlamlara gelebilecek kelimelerle ilgili kısa dipnot bilgileri vardır. Kitap, önceki baskıların aksine harekesiz yazılmış, sayfa düzeni iki sütun haline dönüştürülmüş, sayfa numaralandırmasında "Eski Ahit" ve "Yeni Ahit" ayrımı yapılmamış ve toplam 1023 sayfadan oluşmuştur.¹²

Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Türkiye’de harf inkılabıyla Latin alfabesine geçilmesi üzerine, Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çevirisini Latin harfleriyle basmak için çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla 1929 yılının ilk aylarında İbranice, Yunanca ve Türkçe dil uzmanlarının yer aldığı bir revizyon komitesi kurulmuş, önceki baskılarda yer alan Arapça ve Farsça kelimeler mümkün olduğunca Türkçe sözcüklerle ikame edilerek önce Kitab-ı Mukaddes’in "Emsal-ı Süleyman" (Süleyman’ın Özdeyişleri) bölümü Osmanlıca ve Latin alfabesi karşılıklı sayfalarda olacak şekilde basılmıştır. Bu çalışmayla, yeni alfabeyi öğrenmekte olanlara yardımcı olmak amaçlanmıştır. Ayrıca bu dönemlerde Hristiyan kutsal kitabını Osmanlı topraklarındaki farklı milletlere ulaştırma amacıyla faaliyetler yürüten "Amerikan Kitab-ı Mukaddes Şirketi" ile "İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi", masrafları ve bürokrasiyi azaltmak için, hukuki ve tüzel kişilik anlamında olmasa da, işlerin pratikliği açısından "Şark Mümessilliği" adıyla birleşme kararı almıştır.¹³

¹⁰ *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, (Der Saadet [İstanbul]: Boyacıyan Agop Matbaası, 1878). (Bu baskıda ilk olarak "Kitab-ı Mukaddes" başlığı kullanılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu No: 4797-001 ve 4797-002 ve baskı tarihi belirtilmemiş olan bir çeviri 1878 baskısı Kitabı Mukaddes olabilir.) Bkz. Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 58-59.

¹¹ *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, (İstanbul: Boyacıyan Agop Matbaası, 1885). Bu eserin Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde bir nüshası bulunmaktadır.

¹² *Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid*, (İstanbul: Boyacıyan Agop Matbaası, 1886). (Bu eserin Dijital kopyasına <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> adresinden ulaşılabilir. Ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi’nde de bir nüshası bulunmaktadır. Karşılaştırmalarda "1886" olarak belirtilecektir.)

¹³ Buğra Poyraz, "Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin Faaliyetlerine Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Kronolojik Bir Bakış" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/13, (2020), 142-143.

Kitab-ı Mukaddes'in Latin harfleriyle ilk basımı *Kitab-ı Mukaddes -Eski ve Yeni Ahit-(Tevrat ve İncil)* adıyla 1941 yılında basılmıştır.¹⁴ Bu eserde çeviri metni dışında, içindekiler, "Tartılar, Ölçüler ve Paralar Cetveli", Filistin'in Eski Ahit ve Yeni Ahit zamanındaki durumunu gösteren iki adet harita ve "Düzeltilmeler" başlığıyla metinde yanlış yazılan ifadelerin listesi eklenmiştir. Sayfa altlarında, metinde geçen bir kelime, kavram, kişi adı, ölçü-tartı-para birimi ve yer adları hakkında kısa açıklamalara; "Yeni Ahit" bölümünde, "Eski Ahit"e yapılan atıflara yer verilmiştir. Sayfa numaralandırmasında bölümler kendi içinde ayrı değerlendirilmiş, "Eski Ahit" 902 sayfa, "Yeni Ahit" ise 274 sayfadan oluşmuştur.¹⁵

Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirisinin 1941 yılı baskısı uzun yıllar kullanılmış, günümüzde de basımı ve satışı devam etmektedir. Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'de öz Türkçe kelimelerin kullanımına yönelik çalışmaların etkisiyle, 1941 yılı baskısındaki Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri azaltarak daha güncel/çağdaş bir çeviri yapmak istemiş ve 2001 yılında *Kutsal Kitap -Eski ve Yeni Antlaşma-* adıyla "yeni çeviri"yi yayımlamıştır.¹⁶ Bu baskıda çeviri metnindeki birçok değişikliğin yanında, gerek kitabın baş kısmındaki açıklamalar gerekse sonunda yer alan ekler dikkat çekicidir: Kitabın baş kısmında, "Önsöz" olarak, "Kutsal Kitap Nedir?", "Kutsal Kitap'ın Çağdaş Türkçe Çevirisi", "Çeviride İzlenen Yöntem", Metinle İlgili Bilgiler", "Adlar", "Tanrı'nın Unvanları" ve "Temel Metinler" başlığıyla Kitab-ı Mukaddes ve çeviri işlemi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu açıklamalara göre, çeviri/güncelleme çalışmaları bir kurul tarafından Türkçenin doğal anlatımından uzaklaşmadan, özgün İbranice, Aramice ve Grekçe metinlere sadık kalınarak titizlikle yapılmış ve bu çalışmalar yirmi yıl kadar sürmüştür. "Eski Ahit" in çevirisinde İbranice metin (Masoretik Metin) esas alınmış, bununla birlikte Grekçe *Septuaginta*, Kumran yazıtları, Samiriye Tevratı, Süryanice Tevrat, *Targum* (Aramice), ve Latince *Vulgata'* dan da yararlanılmıştır. "Yeni Anlaşma" da ise Grekçe metin esas alınmıştır.¹⁷

*Kutsal Kitap'*ın sonuna, çeviri metninde geçen tartı, uzunluk, tahıl, sıvı ölçüleri ve para birimlerine ilişkin bir "Birimler Cetveli", Türk okuyucusu için açıklanması gerekli görülen sözcük ve terimleri içeren "Sözlük"; "Yeni Ahit" kısmında "Eski Ahit"e yapılan atıfları gösteren "Kaynak Ayetler"; "Eski Ahit" ve "Yeni Ahit" in

¹⁴ Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 82.

¹⁵ *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, ("Tevrat" ve "İncil")*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Kenan Basımevi, 1941. (Bu esere Ankara'daki Milli Kütüphane'de ulaşılmıştır. Bu baskıya 1948 ve 1987'de bazı küçük düzeltmeler/güncellemeler yapılmıştır. Karşılaştırmalarda, "1941" olarak belirtilecektir.)

¹⁶ *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001) (Karşılaştırmalarda "2001" olarak belirtilecektir.); Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 92-94.

¹⁷ *Kutsal Kitap*, i-iv.

yazıldığı dönemlerde Filistin ve çevresini, “Eski Ahit” ve “Yeni Ahit”te geçen yer adlarını ve Pavlus’un misyon yolculuklarını gösteren beş adet harita ve iki adet elyazması örneği eklenmiştir.¹⁸ Metin kısmında ise, her bir kitabın başına “Giriş” başlığı ile bir açıklama kısmı eklenerek bu kitapta anlatılan konular kısaca özetlenmiş ve “Ana Hatlar” alt başlığıyla hangi bablarda hangi konulardan bahsedildiği belirtilmiştir. Sayfa altlarındaki dipnot açıklamalarının yanı sıra kitabın sonuna oldukça ayrıntılı birimler cetveli eklenmiştir. Sayfa numaraları açısından “Eski Ahit” ve Yeni Ahit” birlikte değerlendirilmiş ve toplam 1627 sayfadan oluşmuştur.¹⁹

Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çeviri baskıları arasında kitap, bab ve cümle numaralarındaki (“ayet sayısı”²⁰) farklılıklara da değinmek gerekir. Ali Ufki Bey’in Kitab-ı Mukaddes’i Türkçeye çevirirken hangi kaynağı esas aldığı kesin olarak bilinmemektedir.²¹ Bu yüzden Ali Ufki Bey’in çevirisindeki kitap ve babların ayet sayısını belirlerken neyi esas aldığını söylemek oldukça zordur. Onun çevirisindeki bazı kitap ve babların ayet sayısı ile sonraki baskılar arasındaki farklılıklara örnek olarak, *Çıkış* 35, 36; *Eyüp* 38, 39, 40, 41; *Yeşeya* 8, 9, 14, 15, 16, 26, 27, 42, 43, 44, 63, 64; *Hoşea* 11, 12; *Yunus* 1 ve 2. bablar verilebilir. Ali Ufki Bey’in çevirisindeki farklı numaralandırmaların bir kısmı 1827 baskısında, diğerleri de 1886 baskısında Protestanların kullandığı sisteme uygun olarak değiştirilmiş/düzeltilmiştir. Örneğin, 1665 ve 1827 yılı çeviri baskılarında *Eyüp* 39. bab, 38 ayet iken, 1866, 1941 ve 2001’de 30 ayettir. *Yeşeya* 42. bab, Ali Ufki Bey çevirisinde 38 ayet iken, sonraki baskılarda 25 ayettir. Yine *Yeşeya* 64. bab Ali Ufki Bey çevirisinde 17 ayet iken, sonraki baskılarda 12 ayettir. Farklı tarihli çeviri baskıları arasında söz konusu kitapların toplam ayet sayısı ve sıralaması uyumlu iken bazı babların ayet sayısı değişiklik göstermiştir. Bu durum da Ali Ufki Bey’in çevirisini yaparken yararlandığı kaynak metin ya da metinlerdeki durumdan kaynaklanmış olmalıdır.

2. Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe Çevirilerinde Kutsal Metinde Oluşan Farklılıklar

Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çeviri baskıları arasında dönemin dil özelliklerine göre aynı anlamı veren kelime değişikliklerinin olması olağan bir durumdur. Ancak

¹⁸ Bkz. *Kutsal Kitap*, 1607-1627 vd.

¹⁹ “Kutsal Kitap”ın 2008 yılından sonraki baskılarında gerek ebat gerekse dizgi ve yazı özellikleri değiştirildiğinden sayfa sayısı açısından farklılıklar oluşmuştur. Bkz. *Kutsal Kitap*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2009). Dipnotlarda 2001 tarihli *Kutsal Kitap* baskısı esas alınmıştır.

²⁰ Hristiyanlar tarafından Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çevirilerinde (*Kitab-ı Mukaddes*, 1941; *Kutsal Kitap*, 2001; *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 2010) gerek metinde gerekse dipnotlarda ilgili yerlerde “ayet” ibaresi kullanılmıştır.

²¹ Avram Galanti, “Lisan-ı Tarihî: Kitab-ı Mukaddesin Türkçeye Tercümeleri” İstanbul: *Yeni Mecmua: İlim, Sanat ve Ahlak Dair Haftalık Dergi [YM]*, (1918), 2(35): 177-178; Privratsky, 19.

kutsal metinde anlam açısından birbirini karşılamayan değişiklikler ve bazı eklemeler ve çıkarmalardan kaynaklanan farklılıklar görülür. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde Ali Ufki Bey'in tercümesinin esas alınması ve onun da Müslüman olması nedeniyle hatalı ifadelerin Hristiyanlara yüklenemeyeceği konusu akla gelebilir. Ancak Protestan Hristiyanlar hem Ali Ufki Bey'i "ismen Müslüman ama yürekte Hristiyan" bir kişi olarak görmekte hem de çevirisinden övgüyle söz etmektedir.²² Ayrıca Ali Ufki Bey'in Kitab-ı Mukaddes çevirisi, gerek 1827 yılındaki ilk basımında gerekse sonraki basımlarda Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından basıldığı için gerekli kontrol ve onay işleminden geçmiştir. Bu nedenle Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çeviri baskıları arasındaki değişiklik ve farklılıkların Hristiyanların bilgisi ve onayı ile gerçekleştiği açıktır. Baskılar arasındaki farklılıkların bazıları için dipnot açıklaması yapılmış ve diğer kaynak metinlerde geçen ifadelerle de yer verilmiştir. Ancak bu değişikliklerin sebebi ve bu baskıda niçin başka bir kaynak metnin tercih edildiği hususunda bir bilgi verilmemiştir.²³

2.1. Sayısal İfadelerdeki Değişim ve Farklılıklar

Kitab-ı Mukaddes'in metninde gün, yaş, yıl, uzunluk ve adet belirtmek için sayısal ifadeler yer almaktadır. Bu sayısal ifadeler, farklı tarihli Türkçe çeviri baskıları arasında birbiri ile uyumlu değildir. Bu farklılıklar dönemin dil özellikleri gereği yapılan güncellemelerden dolayı oluşan değişikliklerin de ötesindedir. Bunlar "Eski Ahit" ve "Yeni Ahit" örneğinde şöyle belirtilebilir:

2.1.1. "Eski Ahit"te Oluşan Değişim ve Farklılıklar

Hakimler 14/15'te, Şimşon'un, Filistlilerden beğendiği bir kadını almak için gitmesi esnasında oradakilere sorduğu bir bilmecenin üzerinden geçen süre 1665, 1827, 1886, 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes çevirilerinde "yedinci günü" olarak belirtilmişken, 2001 baskısında Septuaginta esas alınarak "dördüncü gün" olmuştur.²⁴

2.Samuel 15/7'de, Avşalom'un, kraldan bir talepte bulunma zamanı için 1665, 1827, 1886, 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarındaki "kırk yıl sonra" ibaresi, 2001 yılı baskısında bazı Septuaginta elyazmaları ve Süryanice metne dayanılarak "dört yıl

²² Açıklamalı Kutsal Kitap, x; Privratsky, *A History of Turkish Bible Translations*, 130-132.

²³ Baskılar arasındaki değişim veya farklılıklar ile ilgili söz konusu baskıda bir açıklama yapılmışsa dipnot bilgisi verilecektir. Aksi halde ilgili çeviri baskısının "tarihi" belirtilecektir. Birden fazla baskıda çeviri adı olarak "*Kitab-ı Mukaddes*" ifadesi kullanıldığından bu adla birlikte baskı tarihi de belirtilmiştir. 1941 ve 2001 yılı baskılarında çeviri metninde yapılan değişiklikler ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamışsa, çeviri metni olarak 2001/2008 baskısını kullanan, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, Springfield, Missouri USA: Life Publishers International, 2010 (Güney Kore'de basılmış, Türkiye'ye Yeni Yaşam Yayınları tarafından getirilmiştir.) adlı çevirideki açıklamalara başvurulacaktır.

²⁴ *Kutsal Kitap*, 318.

sonra"²⁵; 2. *Tarihler* 36/9'da, Yehoyakin'in Yahuda'ya kral olduğu zamanki yaşı ile ilgili 1665, 1827, 1886, 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarında "sekiz" denilmişken, 2001 yılı baskısında herhangi bir açıklama yapılmadan "on sekiz" olarak değiştirilmiştir.²⁶

Kişi ve hayvan sayıları ile ilgili, 1. *Samuel* 1/24'te, mabette Samuel adına kurban olarak sunulan hayvan(lar) için 1665, 1827, 1886 yılı baskılarındaki "üç tosun/boğa/dana" ibaresi, 1941 ve 2001 yılı çevirilerinde "üç yaşında bir boğa"²⁷ olarak; 1. *Samuel* 6/19'da, Ahit Sandığı'nın içine baktıkları için "RAB"bin, Beyt-Şemeşlilerden öldürdüğü kişi sayısı için 1665, 1827 ve 1886 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarındaki "Elli bin yetmiş adam" ibaresi, 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskısında "Elli bin kişi"²⁸, 2001 yılı Kutsal Kitap'ta ise "yetmiş kişi"²⁹ olarak değiştirilmiştir.

Yeremya 38/10'da, Kral Sıdkiya'nın, sarnıca atılan Yeremya'yı kurtarmak amacıyla harem ağasından yanına almasını istediği adamların sayısı 1665, 1827, 1886, 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarında "otuz adam" ifadesiyle belirtilmişken, 2001 yılı baskısında dipnot olarak "Olası metin üç" açıklamasıyla "üç adam"³⁰ olarak değiştirilmiştir.

İsraioğullarının diğer milletlerden ele geçirdikleri topraklar ve tapınağın özellikleri hakkındaki uzunluk bilgileri ile ilgili, *Hezekiel* 40/49'da, Tapınağın dehliz ya da eyvan olarak ifade edilen kısmının eninin uzunluğu için 1665, 1827, 1886, 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarındaki "on bir zirâ'/arşın" ibaresi, 2001 baskısında "on iki arşın"³¹ olarak; *Hezekiel* 42/4'te, Tapınağın dış avlusundaki yol için 1665, 1827 ve 1886 yılı baskılarındaki "bir zirâ'" ibaresi, 1941 ve 2001 baskılarında "yüz arşın"³² olarak; *Hezekiel* 45/1'de, İsraioğullarının topraklarını aralarında pay ederken Tanrı adına ayrılacak alanın genişliği/eni için 1665, 1827 ve 1886 ve 1941 yılı baskılarındaki "10.000 arşın" ibaresi, 2001 yılı baskısında Septuaginta kaynak alınarak "20.000 arşın"³³ olarak değiştirilmiştir.

²⁵ *Kutsal Kitap*, 398.

²⁶ *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap'ta* bu konuda "Bir İbranice elyazması, bazı Septuaginta elyazmaları ve Süryanicede (ayrıca bkz. 2. Krallar 24:8) "on sekiz", çoğu İbranice elyazmasında sekiz" notuna yer verilmiştir. Bkz. *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 591.

²⁷ "Septuaginta, Kumran, Süryanice "Üç yaşında bir boğa", Masoretik metin "Üç boğa", bkz. *Kutsal Kitap*, 336.

²⁸ "yahut elli aile erkeği" bkz. *Kitabı Mukaddes*, (1941), 278.

²⁹ "Bazı İbranice elyazmaları "yetmiş kişi" çoğu İbranice el yazmaları "yetmiş kişi, elli bin kişi" bkz. *Kutsal Kitap*, 343.

³⁰ "Olası metin "üç", Masoretik Metin "Otuz". Bkz. *Kutsal Kitap*, 984.

³¹ "Septuaginta "On iki arşın", Masoretik metin "On bir arşın" *Kutsal Kitap*, 1074.

³² "Septuaginta, Süryanice ve 8. ayet "Yüz arşın", İbranice "Bir arşın" Bkz. *Kutsal Kitap*, 1075. (1941 ve 2001 sonrası baskılarda "arşın" ifadesi, Osmanlıca baskılardaki "zirâ'"nın eşdeğeri olarak kullanılmıştır. Buna göre bu iki ifade arasında 100 kat fark vardır.)

³³ *Kutsal Kitap*, 1079.

Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çeviri baskıları arasında sayısal ifadelerle ilgili, önceki baskılarda metinde olmayan bazı kelime veya cümlelerin sonraki baskılarda eklenmesi yoluyla da farklılıkların oluştuğu görülmektedir. Örneğin; *1.Samuel, 13/1'*de Saul'un, kral olduğu zamanki yaşı ile ilgili 1665, 1827 ve 1886 yılı Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çeviri baskılarında herhangi bir ibare yok iken, 1941 baskısında Saul'un "kırk yaşında"³⁴, 2001 baskısında ise "otuz yaşında"³⁵ kral olduğu metne eklenmiştir. Her iki baskının ilgili dipnotunda, bu belirtilen yaşın İbranice asıl metinde olmadığı belirtilmesine rağmen "tahminen" ve "düşüğü sanılarak" ekleme yapılmış olması ve bu eklemelerde Saul'un 10 yaş farklı belirtilmesi dikkat çekicidir.

*Hezekiel 40/48'*de, önceki Kitab-ı Mukaddes çeviri baskılarında belirtilmediği halde, 2001 yılı Kutsal Kitap baskısında, Mabet'in giriş kapısının ölçüleri ile ilgili "girişin genişliği on dört arşın" ibaresi İbranice metinde olmasa da Septuaginta'da yer aldığı belirtilerek metne eklenmiştir.³⁶

*Hezekiel 40/30-31'*de sürgün döneminden sonra yeni yapılacak mabetin özelliklerinden bahsedilirken, 1665, 1827, 1886 ve 1941 baskılarında yer alan "uzunluğu yirmi beş zirâ'/arşın ve genişliği beş zirâ'/arşın" ifadesi, 2001 yılı Kutsal Kitap baskısında dipnot olarak bazı İbranice metinlerde yer aldığı bazılarında ise yer almadığı belirtilerek metinden çıkarılmıştır.³⁷ Ayrıca, yine burada Mabet'in özellikleri sayılırken hurma ağaçları motifinin yeri, "dehlizlerin yanında"(1665), "revakların sıvalarında" (1827), "direklerde" (1886), "bölme duvarları üzerinde" (1941), "kapı sövelerinde" (2001) denilerek sürekli değişmiştir.

Bu değişikliklerin birçoğunda dipnot olarak farklı kaynaklara atıflar yapılarak değişikliğin sebebi açıklanmaya çalışılsa da, çeviri metninde tercih edilen kaynak ile diğer kaynaklar arasındaki sayısal ifade farklılıkları, Kitab-ı Mukaddes'in kaynak metinleri arasındaki uyumsuzluğu ve üzerinde uzlaşılan orijinal tek bir kaynağın olmamasını göstermesi açısından kayda değerdir.

2.1.2. "Yeni Ahit"te Oluşan Değişim ve Farklılıklar

Kitab-ı Mukaddes'in farklı dillerdeki kaynak metinlerinin "Yeni Ahit" bölümünde, bazı sayısal ifadelerdeki uyumsuzluklar Türkçe çevirilere de yansımıştır. Buna şu ifadeler örnek olarak verilebilir:

³⁴ "İbrani metinde rakam yoktur, tahminen konulmuştur." Bkz. *Kitabı Mukaddes*, (1941), 283.

³⁵ "Masoretik metinde "...yaşında kral olan Saul" cümlesindeki rakamın düşüğü sanılıyor." Bkz. *Kutsal Kitap*, 350.

³⁶ *Kutsal Kitap*, 1073.

³⁷ *Kutsal Kitap*, 1072.

Matta 26/53'te İsa'nın, dilemesi halinde "Baba"nın göndereceği "on iki melek" ile ilgili "rebavat" (1665), "bölük" (1827), "alay" (1886), "lejyon" (1941)³⁸ ve "tümen" (2001) ifadeleri kullanılmıştır. Bu kelimeler, askeri birliği veya topluluğu ifade eden kavramlar olsa da farklı sayıdaki askeri gruplara karşılık geldiği için birbirinin yerine kullanılması aynı anlamı vermeyecektir. Benzer bir kullanım *Markos, 5/9*'da da görülür: Kötü ruhların/cinlerin esir aldığı adamın içindeki cinlerin çokluğunu belirtmek için "Hayl" (1665), "Lejyon" (1827, 1941), "Alay" (1886) ve "Tümen" (2001) kelimeleri kullanılmıştır.

Yuhanna 12/3'te İsa'nın sofrada yemek yerken bir kadın tarafından (Meryem) başından aşağı dökülen yağın miktarı, Ali Ufki Bey'in çevirisinde (1665) ve 1827 baskısında "bir vakiyye"³⁹, 1886 ve 1941 yılı baskılarında "bir litre", 2001 yılı Kutsal Kitap baskısında ise "yarım litre" olarak belirtilmiştir.⁴⁰ Benzer bir kullanım *Yuhanna 19/39*'da da görülür. Burada da 1665, 1827'teki "yüz vakiyye" ifadesi, 1886, 1941'de "yüz litre kadar", 2001 baskısında ise "otuz litre kadar" olarak değişmiştir. Bu ifadenin Grekçede «yüz litra» olarak geçtiği belirtilmişse de niçin ve hangi kaynağa dayanılarak "30 litre kadar" denildiği açıklanmamıştır.

2.2. Kişi ve Yer Adlarındaki Değişim ve Farklılıklar

Kitab-ı Mukaddes'te yer alan kişi ve yer adları, özel ad olmaları nedeniyle, Türkçe çeviri baskılarında dönemin dil özellikleri gereği güncellemelerden etkilenmemesi gerekir. Çünkü bunlar, halkın günlük dilde konuştuğu ve zamanla değişime uğrayabilecek kelimeler değildir. Çeşitli konularda belirtilen yer ve kişi adlarının farklı tarihli baskılardaki değişikliğine "Eski Ahit" ve "Yeni Ahit" örneğinde şu örnekler verilebilir:

2.2.1. "Eski Ahit"te Oluşan Değişim ve Farklılıklar

1.Samuel 25/1'de, Samuel'in ölümü ve gömülmesinden sonra Davut'un gittiği yer için 1665, 1827, 1886 ve 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarındaki "Paran Çölü" ibaresi, 2001 yılı baskısında Septuaginta'ya atıf yapılarak "Moan Çölü"ne⁴¹; *2.Samuel 8/13*'de, Davut'un "Tuz Vadisi"nde öldürdüğü "on sekiz bin" kişinin kimliği Ali Ufki Bey çevirisi (1665) ve 1827 yılı baskısında "on sekiz bin Ârâmî", 1886 yılı baskısında "on sekiz bin Süryânî"⁴², 1941 baskısında "on sekiz bin kişi", 2001 baskısında ise, "on sekiz bin Edomlu"ya dönüşmüştür.

³⁸ *Kitabı Mukaddes*, (1941), Yeni Ahit, 31.

³⁹ "dört yüz dirhemlik tartı". Bkz. Osmanlıca-Türkçe Sözlük (OTS), Aranan: Vakiyye, (Erişim: 03/02/2022).

⁴⁰ "Yarım litre kadar: Grekçede, 'bir litra'" denilmiştir." *Kutsal Kitap*, 1353.

⁴¹ *Kutsal Kitap*, 370.

⁴² Dipnot olarak "yahud Edomi" açıklaması yapılmıştır. Bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, (1886), 268.

2. *Samuel* 17/25'te, Avşalom tarafından Yoav'ın yerine ordunun başına geçirilen "Amasa" için 1665, 1827, 1886,⁴³ 1941 yılı baskılarındaki "İsrailli" tanımlaması, 2001 yılındaki baskıda "İsmaili"⁴⁴ olarak; 1. *Tarihler* 6/28'de Levi'nin soyu sayılırken Samuel'in ilk oğlunun adı için 1665, 1827, 1886 yılı baskılarındaki "Vasni", 1941 ve 2001 yılı Kutsal Kitap baskılarında (İbranice metinde geçmediği halde) bazı Septuaginta ve Süryanice metinlere dayandırılarak "Yoel"⁴⁵ olarak değiştirilmiştir.

1. *Tarihler* 11/11'de Davut'a destek veren askerler sayılırken, "Hakmonlu Yaşovam" için 1665'te "beğlerin başı", 1827'de "üçlerin başı", 1886'da "zabitan reisi", 1941'de "otuzların başı", 2001'de ise, Septuaginta elyazmalarına dayanılarak "üçlerin önderi" ifadesi kullanılmıştır.⁴⁶

Yine 2. *Tarihler* 15/8'de, 1665, 1827, 1886, 1941 yılı baskılarındaki "Oded'in peygamberliği" ifadesi, 2001 baskısında "bazı Vulgata elyazmaları"na atıf yapılarak "Oded'in oğlu Azarya'nın peygamberliği"⁴⁷ olarak; 2. *Tarihler* 20/1'de, 1665, 1827, 1886, 1941⁴⁸ yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarındaki Ammoniler" ifadesi, 2001 yılı Kutsal Kitap'ta Septuaginta'ya atıf yapılarak "Meunlular"⁴⁹ olarak; *Yeremya*, 27:1'de, Tanrı'nın Yeremya'ya mesajını ulaştırdığı dönem için 1665, 1827 ve 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarındaki "Yoşiya oğlu Yehoyakim"ın krallığı döneminde ibaresi; 1886 ve 2001 baskılarında "Yoşiya oğlu Sidkiya"nın döneminde olarak değişmiştir. 1886 baskısında "Sidkiya" adının tercih edilmesinin sebebi için 27. babın 3. ve 12. cümleleri delil gösterilirken,⁵⁰ 2001 baskısında bu konuda bir açıklama yer almamıştır.⁵¹

Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çeviri baskıları arasında, önceki çeviri metninde olmayan bazı kelime veya cümlelerin eklenmesi yoluyla da farklılıklar oluştuğu görülmektedir. Örneğin; 1. *Tarihler* 6/27'de Elkana'nın oğlu "Samuel"⁵²; 1. *Tarihler*

⁴³ Dipnot olarak: "yâhûd İsmâ'îliniñ" ibaresi yer alır. Bkz. *Kitabı Mukaddes*, (1886), 677.

⁴⁴ "Bazı Septuaginta elyazmaları ve 1.Ta..2:17 "İsmaili", Masoretik metin "İsrailli". Bkz. *Kutsal Kitap*, 403.

⁴⁵ *Kutsal Kitap*, 509.

⁴⁶ *Kutsal Kitap*, 517.

⁴⁷ *Kutsal Kitap*, 558.

⁴⁸ "Belki Meuniler olacak; yirmi altıncı bab yedinci ayete bakın." denilmiştir. Bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, (1941), 445.

⁴⁹ *Kutsal Kitap*, 563.

⁵⁰ "İbrânî nüshalarının ekserinde Yehoyâkîm bulunur fakat âyet 3. ve 12. bakılsın" *Kitab-ı Mukaddes*, (1886), 641.

⁵¹ Bu konuda Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap'ta elyazmaları arasında farklılıkların olduğu bilgisine değinilmiştir: "Bazı İbranice elyazmaları ve Süryanice'de Sidkiya'nın, bkz. Yer. 27/3,12; 28/1), birçok İbranice elyazmasında Yehoyakim'in, (birçok Septuaginta elyazmasında bu ayet yer almaz)" Bkz. *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 1009.

⁵² "Bazı Septuaginta elyazmaları "Samuel". Bu ad Masoretik metinde geçmemektedir." Bkz. *Kutsal Kitap*, 509.

6/59'da Levililerin yaşadığı yerler sayılırken Harunoğullarının payına düşen şehirlerden "Yutta"⁵³; 1.Tarihler 6/60'da Benyaminoğullarının payına düşen şehirlerden "Givon"⁵⁴; 1.Tarihler 8/29'da "Givon"un kurucusu olan "Yeiel"⁵⁵; 1.Tarihler 8/30'da Givon'un kurucusunun oğullarından "Ner"⁵⁶; 1.Tarihler 9/41'de Mika'nın oğulları sayılırken (Ali Ufki Bey çevirisinde olmayan (1665) ancak diğer çevirilerde yer alan) "Ahaz"⁵⁷ adları İbranice/Masoretik metinde geçmediği halde 2001 yılı Kutsal Kitap baskısında Grekçe Septuaginta'ya ve Süryanice kaynağa atıf yapılarak "kutsal metne" eklenmiştir.

Kişi ve yer adlarındaki değişimlerde tercih edilen adlar ya önceki ile aynı anlamı vermemekte ya da yeni ilaveler içermektedir. Bu farklılıkların kutsal metinde oluşması da metnin güvenilirliğini azaltmaktadır.

2.2.2. "Yeni Ahit"te Oluşan Değişim ve Farklılıklar

Yeni Ahit kısmında belirtilen bazı kişi ve yer adları ile ilgili farklılıklara örnek olarak Luka 4/44'te, İsa'nın mesajını yaymaya çalıştığı yer ile ilgili 1665, 1827, 1886 ve 1941 yılı baskılarındaki "Celile" ifadesinin, 2001 yılı *Kutsal Kitap* çevirisinde "Yahudiye" olarak değiştirilmesi verilebilir.⁵⁸ 2001 yılı Kutsal Kitap çevirisinde "Yeni Ahit" kısmı için Grekçe kaynağın esas alındığı⁵⁹ ve birçok Grekçe elyazmalarında da "Celile" geçtiği belirtildiği halde "Yahudiye" ibaresinin kullanılması bir çelişki olarak görülebilir. Kitab-ı Mukaddes'in Latince çevirisi *Vulgata*'da⁶⁰, ayrıca ilk İngilizce çeviri örneklerinden *Wycliffe çevirisi*, 1599 tarihli *Geneva Bible* ve 1611 tarihli *King James Version* adlı çevirilerde de "Celile" kullanılmaktadır. "Yahudiye" ibaresinin kullanıldığı *Christian Standard Bible (CSB)*, *Common English Bible (CEB)*, *Complete Jewish Bible (CJB)* gibi İngilizce çeviriler de vardır.⁶¹ İsa'nın Luka 4/14'te Celile'ye döndüğü, 4/31'de Celile'nin Kefernahum kentine gittiği belirtildikten sonra, Luka 4/44'teki bu kullanım farklılığının oluşmasında, Luka 4/43'te geçen "Ama İsa, 'Öbür kentlerde de Tanrı'nın Egemenliğiyle ilgili müjdeyi yaymam gerek' dedi. Çünkü ben bunun için gönderildim." ifadesi etkili olmuş olabilir. Çünkü zaten Celile'de olan İsa'nın "öbür kentlerde de" mesajını yayması için buradan çıkıp Yahudiye'ye gitmesi gerekir. 2001 Kutsal Kitap baskısında hem bu anlam uyumunu yakalamak hem de İsa'nın birçok

⁵³ "Süryanice "Yutta". Bu ad Masoretik metinde geçmemektedir. (bkz. Yeşu 21:16)" *Kutsal Kitap*, 510.

⁵⁴ "Givon" Masoretik metinde geçmemektedir (Bkz. Yeşu, 21:17)" *Kutsal Kitap*, 510.

⁵⁵ "Septuaginta "Yeiel". Bu ad masoretik metinde geçmemektedir. (bkz. 9:35)" *Kutsal Kitap*, 513.

⁵⁶ "Ner, Masoretik metinde geçmemektedir (Bkz. 9:36)" *Kutsal Kitap*, 514.

⁵⁷ "8:35, bazı Septuaginta ve Vulgata elyazmaları, Süryanice "Ahaz". Bu ad Masoretik metinde geçmemektedir." *Kutsal Kitap*, 516. "Yeiel" ve "Ahaz" 1941 baskısında da yer alır: *Kitabı Mukaddes*, 414-415.

⁵⁸ "Biraz Grekçe elyazmasında "Celile'deki" diye geçer." *Kutsal Kitap*, 1286.

⁵⁹ *Kutsal Kitap*, iv.

⁶⁰ https://vulgata.org/nt/gospel/luke_4.htm (Erişim: 22/05/2022)

⁶¹ Bkz. <https://www.biblegateway.com/> (Erişim: 22/05/2022)

farklı bölgede mesajı duyurmak için gösterdiği gayreti vurgulamak amacıyla kaynaklar arasındaki farklı kullanımlardan “Yahudiye” tercih edilmiş olmalıdır.

2.3. Çeşitli Konularda Anlam Açısından Birbirini Karşılımayan Kelime Değişimleri ve Farklılıklar

Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çevirilerinin farklı tarihlerdeki güncellemelerinde anlam açısından birbiri ile uyumlu olmayan ifadeler kullanılmıştır. Bu farklılıklara “Eski Ahit” ve “Yeni Ahit” örneğinde şu örnekler verilebilir:

2.3.1. “Eski Ahit”te Oluşan Değişim ve Farklılıklar

Yaratılış 36/2’de Sivon’un oğlu Anâ’nın çölde babasının eşeklerini güderken yaşadığı olay için, 1665 ve 1827 yılı baskılarındaki “katırlar peyda etdi” ifadesi, 1886, 1941 ve 2001 yılı çevirilerinde “ılıca suları/sıcak su kaynakları buldu” olarak belirtilmiş ve bu konuda bir açıklama yapılmamıştır. *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap’*ta bu konuda “Vulgata’da sıcak su kaynakları bulan; Süryanicede su bulan. Bu sözcüğün İbranicesinin anlamı kesin olarak bilinmemektedir.” açıklaması yer alır.⁶²

Süleyman’ın Özdeyişleri 22/20’de, 1665, 1827, 1886 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarındaki “fazil/defaatle” ifadeleri, 1941 baskısında “doğruluk sözleri”, 2001 ise baskısında “otuz söz”⁶³ olarak değişmiştir.

Vaiz 8/10’da, 1665, 1827, 1886 ve 1941 yılı baskılarındaki “zalimlerin doğruluk ettikleri şehirde unutuldu” ifadesi, 2001 yılı çeviri baskısında “kötülük yaptıkları kentte övüldükleri” olarak belirtilmiş ve bu değişiklik ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Bu konuda *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap’*ta “Bazı İbranice elyazmaları ve Septuaginta’da övülürlerdi, çoğu İbranice elyazmasında unutulurlardı.” açıklaması dipnot olarak verilmiştir.⁶⁴

Yeremya 48/6’da Tanrı’nın, Moav’ın başına geleceklere ifade ederken, 1665, 1827, 1886, 1941 yılı baskılarındaki “çölde ılgın ağacı gibi” ibaresi, 2001 yılı baskısında “yaban eşiği gibi koşun” ibaresi ile değiştirilmiştir.⁶⁵

Yeşeya 49/24’de Ali Ufki Bey çevirisinde geçen (1665)“müstahakkın tutsakları” ve benzer şekilde 1941 yılı çeviri baskısındaki “usulüne göre esir düşenler” ifadesiyle esirlerin sahibi hakkındaki olumlu açıklama, 1827’de “zorbâzın tutsakları”, 1886 yılı baskısında “kuvvetlinin esir ettiği” ve 2001 yılı çeviri baskısında “zorbanın elindeki

⁶² *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 78.

⁶³ *Kutsal Kitap*, 813.

⁶⁴ *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 860.

⁶⁵ *Kutsal Kitap*, (2001), 995; *Kutsal Kitap*, (2009), 843.

tutsak" ifadesiyle Masoretik metin yerine Vulgata ve Süryanice metin esas alınarak olumsuz (zorba) dönüşmüştür.⁶⁶

Yoel 1/4, ve 2/25'teki anlatımda bahsedilen hayvan türleri veya adları aynı anlama gelmeyecek şekilde farklı tarihli baskılarda sürekli değişmiştir. Burada Ali Ufki Bey'in (1665) kullandığı "ot böceği, çekirge, tırtıl, cünbez" ifadeleri, 1827 baskısında "tırtıl, çekirge, bok böceği, sadâ" olarak; 1886 baskısında "kamsın, çekirge, cerâd ve cerdem" olarak; 1941 yılı baskısında "gazam, çekirge, yelek, hasil" olarak değiştirilmiştir.⁶⁷ 2001 Kutsal Kitap baskısında ise belirtilen hayvanların çekirgenin büyüme evrelerine verilen ad olduğu herhangi bir dipnot ya da açıklama yapılmadan yazılmıştır. *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*'ta ise "çekirgeleri tanımlamak için kullanılan dört İbranice sözcüğün kesin anlamı bilinmemektedir" açıklaması yapılmıştır.⁶⁸

Yoel 2/2'de, 1665, 1827 ve 1886 ve 1941 Kitab-ı Mukaddes baskılarında yer alan "büyük ve güçlü bir kavim" ibaresi, 2001 baskısında "çekirge ordusu" olarak değiştirilmiştir. *Mezmurlar 145/13*'te, 1665, 1827, 1886 ve 1941 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarında yer almayan "...RAB verdiği bütün sözleri tutar, her davranışı sadıktır." ibaresi 2001 baskısında metne eklenmiş ve bu konuda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁶⁹ Buna benzer şekilde *Yoel 2/20, 25*'te de diğer baskılarda olmadığı halde 2001 baskısına "çekirge ordusu" ifadesi eklenmiştir.⁷⁰

Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirileri arasında "Eski Ahit" bölümü açısından birçok farklılığın olduğu görülmektedir. 2001 yılı *Kutsal Kitap* baskısının önsöz kısmında "Eski Ahit" bölümünün Türkçeye çevrilmesinde İbranice/Masoretik metnin esas alındığı belirtilmesine rağmen,⁷¹ metinde yapılan değişikliklerde çoğunlukla Grekçe *Septuaginta*'ya, Latince *Vulgata*'ya ve Süryanice metne atıf yapılmıştır. Buna göre önsözde belirtilen açıklamaya metin çevirisinde uyulmamış ve önceki çevirilerde yer alan (İbranice metinde geçen) ifadeler değiştirilmiştir.

⁶⁶ "Kumran, Vulgata ve Süryanice "Zorbanın", İbranice "Doğru olanın". Bkz. 25. Ayet" açıklaması yapılmıştır. *Kutsal Kitap*, 905.

⁶⁷ "Bu ayette olan üç İbrani kelime çekirgenin farklı cinsleri yahut çekirgenin büyüme çağlarına göre adları olması muhtemeldir." Bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, (1941), 864-865.

⁶⁸ *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 1164.

⁶⁹ *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*'ta, "Tek bir Masoretik metin elyazması, Kumran elyazmaları ve Süryanicede (ayrıca bkz. *Septuaginta*) 'RAB verdiği bütün sözleri tutar, her davranışı sadıktır'; pek çok Masoretik metinde 13. ayetin son iki satırı yer almaz." açıklaması yapılmıştır. Bkz. *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 803.

⁷⁰ "İbranice'de sadece "ordu" sözcüğü geçiyor." *Kutsal Kitap*, 1122, 1124.

⁷¹ *Kutsal Kitap*, iv.

2.3.2. “Yeni Ahit”te Oluşan Değişim ve Farklılıklar

Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çevirilerinin farklı tarihli baskılarında “Yeni Ahit”te anlam açısından birbiri ile uyumlu olmayan ifadeler örnek olarak şunlar verilebilir:

Luka 14/5’te, İsa’nın Şabat günü bir hastayı iyileştirmesinin ardından, 1665, 1827, 1886 ve 1941 yılı baskılarında “eşeği veya öküzü” kuyuya düşen herkesin onu kurtarmaya çalışacağını belirtmişken, 2001 tarihli *Kutsal Kitap* çevirisinde “eşeği” kelimesi “oğlu” kelimesiyle değiştirilmiş ve herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*’ta, “bazı el yazmalarında eşeği” notu düşülmüştür.⁷² Buradaki ifade *Vulgata*’da,⁷³ *Wycliffe Bible*, 1599 *Geneva Bible*, *King James Version* gibi çevirilerde “eşeği veya öküzü” olarak belirtilirken; *Christian Standard Bible*, *New Catholic Bible*, *Orthodox Jewish Bible*⁷⁴ gibi çevirilerde “oğul” kullanımı tercih edilmektedir. 2001 tarihli *Kutsal Kitap* Türkçe çevirisinde de hitap edilen hedef kitle düşünülerek İsa’nın hümanist yönünün de vurgulanması amacıyla bu ibare tercih edilmiş olmalıdır.

Yuhanna, 9/35’te, 1665, 1827, 1886 tarihli Kitab-ı Mukaddes çevirilerinde “İbnullah/Allah’ın Oğlu” ifadeleri yer alırken, 1941 tarihli Kitab-ı Mukaddes’te “İnsanoğlu” kavramı tercih edilmiş ve dipnot olarak “Birçok eski metinlerde Allah’ın Oğluna yazılmıştır.” açıklaması yapılmıştır.⁷⁵ 2001 tarihli *Kutsal Kitap*’ta ise “İnsanoğlu” ibaresi için sözlük kısmına bir yönlendirme yapılmışsa da bu konuda kaynak metin ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Burada “İnsanoğlu” ifadesinin kullanılması, Türk okuyucusunun Müslüman kültürün etkisinde olmasından ve buna uygun bir uyarılmanın gerekli hissedilmesinden etkilenilmiştir.

1.Petrus 3/18’de, İsa’nın günahkârlar için, “‘azâb elemi” (1665), “meşakkat” (1827) ve “elem” (1886) çektiği belirtilerek “acı çektiğinden” bahsedilirken; 1941 ve 2001 baskılarında İsa’nın günahkârlar için “öldüğü” vurgulanmıştır.⁷⁶ Bu kelimeler (acı çekme ve ölüm) anlam açısından birbirini karşılamaktan uzaktır. 2001 yılı çeviri baskısında “Yeni Ahit” kısmı için Grekçe kaynağın esas alındığı belirtilse de bu kaynaklar arasında da farklı kullanımların olduğu görülmektedir. Hristiyanlıkta İsa’nın günahkârlar için “bir kurban olarak ölmesi” ancak ölümü yenerek tekrar dirilmesine vurgu amacıyla bu ifade tercih edilmiştir.

⁷² *Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 1395.

⁷³ https://vulgate.org/nt/gospel/luke_14.htm (Erişim: 22/05/2022)

⁷⁴ Bkz. <https://www.biblegateway.com/> (Erişim: 22/05/2022)

⁷⁵ *Kitabı Mukaddes*, (1941), Yeni Ahit, 104.

⁷⁶ “Birçok Grekçe elyazmasında, “Acı çekti” diye geçer.” *Kutsal Kitap*, 1560.

2.4. “Yeni Ahit”te Çeviri Metnine Yapılan Ekleme ve Çıkarmalardan Kaynaklanan Değişim ve Başlıca Farklılıklar

Kitab-ı Muaddes’in Türkçe çevirilerinin “Yeni Ahit” bölümündeki bazı “ayetler”⁷⁷ Osmanlıca çevirilerde (1665, 1827 ve 1886 yılı baskılarında) metin içinde yer aldığı halde, 1941 yılı *Kitab-ı Mukaddes* ve 2001 yılı *Kutsal Kitap* baskısından çıkarılmıştır. Hatta 1941 yılı *Kitab-ı Mukaddes*’te ilgili kısım metinden çıkarıldığı için, o kısma ait cümle/ayet numarası da verilmemiştir. 2001 yılı *Kutsal Kitap*’ta ise cümle numaraları arasında kopukluk olmaması açısından ilgili cümle numarası kendisinden sonraki ile birlikte (*Matta, 17/20-21; Elçilerin İşleri 8/36-37...* gibi) yazılmıştır. Bu değişikliklerin bazıları ile ilgili dipnot açıklaması verilmişken, bazıları hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. 1941 yılı *Kitab-ı Mukaddes* baskısında⁷⁸ ve 2001 yılı *Kutsal Kitap*’ta⁷⁹ bu kısımların “birçok Grekçe el yazmasında...”, “bazı eski metinlerde...”, “bazı eski metinlerin ekserisinde...”, “bazı eski muteber metinlerde...” “tam olarak yahut kısmen” yer aldığı dipnot olarak belirtilmesine rağmen niçin çeviri metninden çıkarıldığı açıklanmamıştır. 17. yüzyıldan günümüze Kitab-ı Mukaddes’in Türkçe çevirileri incelendiğinde, baskılar arasındaki bu farklılıkların, çevirinin belirli tek bir kaynak esas alınarak yapılmaması ve kaynak metinler arasındaki farklılıkların da Türkçe çevirilere yansması sonucu oluştuğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Kitab-ı Mukaddes’in Türkçeye çevrilmesinde ve yayımlanmasında Protestan Hristiyanlar etkilidir. Tarihi süreçte Protestanlar tarafından İngilizce başta olmak üzere farklı dillere yapılan *Kutsal Kitap* çevirilerinde birçok defa güncelleme ve değişim olmuştur. Buna göre tüm Hristiyanların hatta tüm Protestanların kabul ettiği bir Kitab-ı Mukaddes kaynağının olmayışı, Türkçe çevirilerde farklı tarihli basımlarda görev alan çeviri/güncelleme heyetinin temel aldığı kaynaklara göre değişimlere sebep olmuştur. Ayrıca Kitab-ı Mukaddes’in değiştirilmediğine dair yazılan ve Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından satışı yapılan bir eserde de “Yeni Ahit” bölümüne ait farklı nüshalar arasında 19 farklı ayette (*Matta 17/21; 18/11; 23/14; Markos 7/16; 9/48; 11/26; 15/28; 16/9-20; Luka 17/36; 23/17; Yuhanna 5/4; 7/53; 8/11; 9/35; Elçilerin İşleri 15/34; 24/8; 28/29; Romalılar 16/24; 1. Yuhanna, 5/7*) değişik ifadelerin olduğu belirtilerek⁸⁰ bu ihtilafli kısımların varlığı Hristiyanlar tarafından da kabul edilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes’in “Yeni Ahit” kısmında dipnot açıklaması yapılarak çeviri metninden çıkarılan kısımlar Ali Ufki Bey çevirisindeki ifadeleriyle şunlardır:

⁷⁷ Bkz. *Matta 17/21; 18/11; 23/14; Markos 7/16; 9/48; 11/26; 15/28; Luka 17/36; 23/17; Yuhanna 5/4; Elçilerin İşleri 8/37, 15/34; 24/7; 28/29; Romalılar 16/24.*

⁷⁸ Bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, (1941): Yeni Ahit, 19, 20, 26, 43, 46, 48, 54, 81, 88, 97, 128, 137, 147, 153, 168.

⁷⁹ Bkz. *Kutsal Kitap*, 1218, 1219, 1229, 1254, 1259, 1263, 1272, 1314, 1326, 1338, 1386, 1398, 1413, 1421, 1443.

⁸⁰ Bkz. Daniel Wickwire, *Kutsal Kitap Değiştirildi mi? (Müslümanların İddia Ettikleri Gibi)*, (İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları (GDK) Yayınları, 2013), 67.

"Ve bu cinn cinsi taşra çıkmaz meğer namâz ve oruc sebebi ile çıkalar." (Matta 17/21).

"Çün İbnü'l-İnsân zâyi ' olmuş nesneyi halâs etmeğe gelmiştir." (Matta 18/11).

"Vây size kâtibler ve Ferizzî mürâ'îler zîrâ siz dulların evlerini yersiniz ve bunu namâzlar uzatmanın bahânesi ile onun için dahi beter kazâyı çekersiniz." (Matt, 23/14).

"Bir kimsenin işidir kulağı var ise dinlesin" (Markos 7/16).

"Nerede ki onların böceği ölmez ve âteşi söyünmez." (Markos 9/44,46).

"... Zîrâ eğer siz 'afvêtmezseniz semavâtda olan Babanız dahi hatâlarınızı 'afvêtmeye" (Markos 11/26).

"Ve ol kitâb itmâm olundu ki bed fâ'illere ma'dûd oldu der." (Markos 15/28).

"İki âdam tarlada olalar da biri alına ve biri kala" (Luka17/36).

"Bu kez ol onlara her bayrâmda birini salıvèrmek gerek idi." (Luka 23/17).

"Zîrâ vakit-be-vakit bir melek havuza inip suyu bulandırdı. Suyu bulandırışından sonra ibtidâ giren her ne hasteliği var idi ise şifâ bulurdu." (Yuhanna 5/4).

"Filipo dahi dèdi ki eğer bütün kalb ile îmân getirirsen câ'izdir, ol dahi cevâbında dèdi ki âmennâ ki 'İsâ el-Mesîh İbn-Ullahdır." (Elçilerin İşleri 8/37).

"Ammâ Silâ'ya orada durmak ma'kûl göründü." (Elçilerin İşleri 15/34).

"Nihâyet serdâr Lisi'a yetişip onu 'azîm zor ile ellerimizden çekdi de saña gönderdi" (Elçilerin İşleri 24/7).

"Ve bu nesleri dèdikden sonra Yahûdîler gitdiler ve kendi kendilerin arasında çok münâza'a oldu." (Elçilerin İşleri 28/29).

"Rabbimiz Hazret-i 'İsânın 'inâyeti cümleiniz ile olsun âmîn." (Romalılar 16/24).

Bu ifadelerin Kitab-ı Mukaddes'in bazı kaynak metinlerinde geçtiği dipnot olarak belirtilmişse de niçin çeviri metninden çıkarıldığı, bu ifadelerin geçtiği metinlerin yanlış/tahrif edilmiş mi sayıldığı ya da güvenilir metinler mi olduğu hususunda açıklama yapılmamıştır. Kitab-ı Mukaddes'in çeviri metinleri incelendiğinde yukarıda işaret edilen kısımlar gerek Vulgata'da gerekse *Wycliffe Bible*, *Geneva Bible*, *King James Bible* gibi Kitab-ı Mukaddes'in ilk İngilizce çeviri eserlerinde olduğu halde, son dönemlerde yapılan "yeni, çağdaş, revizyon çeviri" (*Contemporary English Version*, *New English Translation*, *New Revised Standard Version Updated Edition*)⁸¹ gibi çalışmalarda bu ibareler bazı eski metinlerde olmadığı belirtilerek çıkarılmış, bu

⁸¹ Farklı dillerde yapılmış Kitab-ı Mukaddes çevirileri için bkz. <https://www.biblegateway.com/> (Erişim: 22/05.2022)

uygulama 2001 Kutsal Kitap çevirisine de yansımıştır. Metinden çıkarılan kısımların, Protestanlar tarafından daha muteber sayılan bazı Grekçe metinlerde yer almadığı gerekçesiyle böyle bir işlem yapıldığı ve bu durumun tarihi süreçte İngilizce çevirilerde de uygulandığı görülmektedir.

Markos 9/29'daki "oruç/savm", Markos 9/49'daki "Ve her kurbân tuzla tuzlanacaktır." Luka 9/55-56'daki "Siz hangi ruha ait olduğunuzu bilmiyorsunuz. Çünkü İnsanoğlu insanları yok etmeye değil, kurtarmaya geldi." ifadeleri de ilgili "ayetlerden" kısmen çıkarılmıştır. Bu ibarelerin "Birçok Grekçe elyazmasında" yer aldığı, dipnot olarak belirtilse de⁸² çeviri metnine dâhil edilmemiştir

Ali Ufki Bey çevirisinde (1665), 1827 ve 1886 tarihli Kitab-ı Mukaddes baskılarında yer aldığı halde, gerek 1941 yılı *Kitabı Mukaddes* gerekse 2001 yılı *Kutsal Kitap*'ta herhangi bir açıklama yapılmadan veya dipnot bilgisi verilmeden kutsal metin kısmından çıkarılan ifadeler ise şunlardır:⁸³

"Çoğu da 'vet olundular ammâ azı muhtâr oldular"(Matta 20/16).

"Ve benim vaftiz olunacağıım vaftizle vaftiz olunmaya" (Matta 20/22).

"Ve benim vaftiz olunacağıım vaftizle vaftiz olunacaksınız" (Matta 20/23).

"Giysilerimi aralarında paylaşıyor, elbisem için kura çekiyorlar" (Matta 27/35).

"Bunú kasabada kimseye söyleme" (Markos 8/26).

"Mala dayananlar" (zenginliklerine güvenenler) (Markos 10/24).

"Yeryüzü ve içindeki her şey Rabb'indir." (1.Korintlilere 10/28).

"Gökte şehadet edenler üçtür. Baba ve Kelâm ve Râhü'l-Kudüs bunlar ise üçü de birdir." (1. Yuhanna 5/7).

Kitab-ı Mukaddes'in 1941 ve 2001 baskılarındaki kutsal metne yapılan eklemeye örnek olarak ise, *Matta, 24/36'daki "ne de Oğul" ibaresi verilebilir. İsa'nın gökyüzünden inişinin ne zaman gerçekleşeceğini Tanrı'dan başka kimsenin (meleklerin dahi) bilmediğinin anlatıldığı ifadelerde 1665, 1827 ve 1886 yılı Kitab-ı Mukaddes baskılarında yer almadığı halde, 1941 ve 2001 baskılarında "ne de Oğul" ibaresi eklenmiş ve bu ekleme ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır.⁸⁴*

⁸² Bkz. *Kitabı Mukaddes*, (1941), Yeni Ahit, 46; *Kutsal Kitap*, 1258, 1298.

⁸³ *Matta 27/35, Markos, 8/26, 10/24; 1.Korintlilere 10/28 için Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap'ta, "Bazı sonraki elyazmalarında" ve "Bazı elyazmalarında" yer aldığı bilgisi verilmiştir. Bkz. Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap, 1317, 1342, 1345, 1594.*

⁸⁴ Bu konuda *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap'ta "Bazı elyazmalarında 'ne de Oğul' ifadesi yoktur." denilmiştir. Bkz. Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap, 1310.*

Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinin farklı tarihli baskılarında, "Yeni Ahit" bölümünün kutsal metni üzerinde gerek kelime gerekse cümle düzeyinde birçok ekleme-çıkarma ve anlam açısından birbirini karşılamayan değişiklikler yapılmıştır. Bir "kutsal metin" üzerinde yapılan bu kadar değişiklik, zaman geçtikçe ihtiyaç duyulan kelime güncellemelerinin ötesindedir ve bu da o metnin orijinalliği konusundaki soruları artırmaktadır.

SONUÇ

Çeviri, bir dildeki ifadenin (kaynak), hedef dile (erek) anlamını kaybetmeyecek şekilde doğru olarak aktarılmasıdır. Dil, onu kullanan insanların diğer kültürlerle etkileşimleri, göçler, savaşlar, din değiştirme, teknolojik gelişmeler gibi çeşitli etkenlerle zaman içerisinde değişim gösterebildiğinden, çeviri metinlerinin de üzerinden bir süre geçtikten sonra dönemin dil özelliklerine göre güncellenmesi gerekebilir. Kutsal kitapların başka bir dile çevrilmesi ve bu çevirinin güncellenmesi ise bir dini inanışın anlaşılmasına olan etkisi açısından çok önemlidir. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çevirilerinde de çeviri metnini daha anlaşılır kılmak amacıyla, yayıncı kuruluş olan Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından zaman zaman güncellemeler yapılmıştır. Ancak Kitab-ı Mukaddes'in 1665 yılında yapılan Ali Ufki Bey çevirisi ile 1827, 1886, 1941 baskıları ve 2001 yılındaki "yeni çeviri" arasında sözcük güncellemesini aşan, anlam açısından birbirini karşılamayan birçok farklılık görülmektedir. Bu farklılıkların bazıları hakkında söz konusu baskılarda dipnot olarak, "birçok Grekçe el yazmasında...", "bazı eski metinlerde...", "bazı eski metinlerin ekserisinde...", "bazı eski muteber metinlerde..." farklı ifadelerin olduğu yönünde muğlak açıklamalar yapılmışsa da, yapılan değişiklikler için yeterli kaynak bilgisi ve delil sunulmamıştır. Bu durum Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çevirisinde esas alınacak belirli veya tek bir kaynağın olmadığını göstermektedir. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye çevirisi yapılırken/mevcut çeviri güncellenirken, Hristiyanların "Eski Ahit" adını verdiği "Tanah" için kaynak metin olarak İbranice/Masoretik metin, onun Grekçeye çevirisi olan *Septuaginta*, Aramice kaydı *Targum*, Kumran yazıtları ve hatta Yahudilerin kabul etmediği "Samiriye Tevratı"; "Yeni Ahit" için ise, Grekçe elyazmaları, Kitab-ı Mukaddes'in Latince, Grekçe ve Süryanice çevirileri gibi farklı kaynaklara başvurulduğu belirtilmiştir. Bu kaynak metinler arasındaki farklılıklar da Türkçe çeviri baskılarına yansımıştır.

Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin *Dil Değişir Kelam Değişmez* adıyla yayımladığı kitapta *Ali Ufki Bey çevirisi* (1666), *Kitab-ı Mukaddes* (1941) ve *Kutsal Kitap*'ta (2001) yer alan Türkçe çeviri ifadeleri üç sütun halinde sunulmuş ve aslında baskılar arasındaki farklılıkların dönemin dil özelliklerine göre yapılan kelime güncellenmesinden ibaret olduğu vurgulanmak istenmiştir. Ancak örnek olarak sunulan çeviri metinleri

arasında yukarıdaki ihtilaflı yerlerin olmaması dikkat çekicidir.⁸⁵ Yine Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin, Kitab-ı Mukaddes'in hiç değişmediğine yönelik iddiaları da⁸⁶ bu konudaki rahatsızlığın bir yansıması olmalıdır.

Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından farklı tarihlerde yayımlanan Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerini okuyarak bilgi sahibi olmak isteyen bir okurun, söz konusu farklılıkları dönemin dil özellikleri gereği yapılan olağan kelime güncellemeleri olarak kabul etmesi oldukça güçtür. Çünkü çeviri yapılırken/güncellenirken yukarıda ifade edilen ihtilaflı yerlerde herhangi bir standart gözetilmeksizin/belirtilmeksizin bazen Grekçe, bazen Latince, bazen İbranice bazen de Süryanice metin esas alındığından baskılar arasında farklılıklar oluşmuştur. Eğer bu farklılıkların nedeni, son dönemlerde keşfedilen Kitab-ı Mukaddes'e ait daha eski tarihli yazmalar ise, bu durumda yıllardır kabul edilen mevcut kaynak metinlerin yanlışlığı/tahrifi kabul edilmiş sayılacaktır. Ayrıca daha "eski tarihli bir metnin daha güvenilir olduğu" tezi kabul edilerek yapılan değişim işlemi, geçmişte de uygulanmış olabilir. Yani diğerlerine göre yeni tarihli bir kaynak metin, günümüze ulaşmamış çok eski tarihli bir metni esas alarak yazılmış ve günümüze ulaşan daha eski tarihli başka bir metinden daha güvenilir olabilir. Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinin farklı tarihli baskılarındaki değişim ve farklılıklar, bu konudaki asıl sorunun onun kaynak metinleri arasındaki uyumsuzluklar olduğunu göstermektedir.

---

⁸⁵ Bkz. *Dil Değişir Kelam Değişmez*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2017.

⁸⁶ İskender Cedit, *Tevrat ve İncil'in Değişmezliği*, İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları (GDK) Yayınları, 2019.

KAYNAKÇA

Cedid, İskender, *Tevrat ve İncil'in Değişmezliği*, (12. Baskı), İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları (GDK) Yayınları, 2020.

Charlesworth, James H. "Eski Ahit'in Apokrif Kitapları", çeviren: Muhammet Tarakcı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: XII, sayı: 2, s. 385-411.

Çinpolat, Salih, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçeye Çeviri Süreci ve Ali Ufki Bey'in Çevirisinin Önemi, *Dinî Araştırmalar*, 23/59, (2020), 425-446.

Dil Değişir Kelam Değişmez, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2017.

Galanti, Avram, "Lisan-ı Tarihi: Kitab-ı Mukaddesin Türkçeye Tercümelere" İstanbul: Yeni Mecmua: İlim, Sanat ve Ahlaka Dair Haftalık Dergi [YM], (1918), 2(35): 177-178.

Kitab'ul-Ahd el-Atik ve Kitab'ul-Ahd el-Cedid el-Mensub ila Rabbina İsa el-Mesih, Paris, 1827.

Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid, İstanbul: Boyacıyan Agop Matbaası, 1878.

Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid, İstanbul: Boyacıyan Agop Matbaası, 1885.

Kitab-ı Mukaddes, yani Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid, İstanbul: Boyacıyan Agop Matbaası, 1886.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, ("Tevrat" ve "İncil"), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Kenan Basımevi, 1941.

Kut, Turgut, "Ali Ufki Bey" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (1989), 2/456-457.

Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001.

Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2009.

Neudecker, Hannah *The Turkish Bible Translation by Yahya bin 'Ishaq, Also Called Haki* (1659), Leiden: Oosters Instituut, 1994.

Osmanlıca-Türkçe Sözlük (OTS), Aranan: Vakıyye, Erişim 03 Şubat 2022.
<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=Vak%C4%B1yye&t=@>

- Privratsky, Bruce G. *A History of Turkish Bible Translations (Annotated Chronology with Historical Notes and Suggestions for Further Research)*. PDF: Version "S", 2014. <http://historyofturkishbible.wordpress.com/>
- Toprak, Funda, "Kitab-ı Mukaddes'in İlk Türkçe Çevirileri" Ankara: *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:855/II, 2004), 2/2881-2898.
- Wickwire, Daniel, *Kutsal Kitap Değiştirildi mi? (Müslümanların İddia Ettikleri Gibi)*, İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları (GDK) Yayınları, 4. Baskı, 2013.
- Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, South Korea: Life Publishers International, 2010.
- <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10224108?page=1002> (Erişim: 03/02/2022).
- <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10224109?page=330> (Erişim: 03/02/2022).
- <https://www.osmanlicakelam.net/en/texts> (1665 Ali Bey'in el yazması Eski Ahit-Yeni Ahit).
- <https://www.biblegateway.com/> (Erişim: 22/05/2022).
- https://vulgate.org/nt/gospel/luke_4.htm (Erişim: 22/05/2022).